

DUVARLAR ARASINDA ANTALYA YAHUDİ CEMAATİ-II

Mustafa ORAL*

Özet

Antalya Yahudi cemaati, İstanbul'un fethinden sonraki dönemde Rabbanî grubunun yeni baş-kente taşınması üzerine Karaim grubunun oluşturduğu küçük bir azınlık haline gelmiştir. Fatih'ten *muafnâme* sahibi olan bu küçük cemaat gümrük emniyeti, vakıf işletmecisi, ticaret ve saire gibi işlerle iştigal ediyor, Türk-İslâm ahaliyle yakın ilişkiler içinde bulunuyordu. Genelde Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Antalya şehrinde meskûn Yahudiler de Tanzimat'la birlikte milliyetçilik akımından etkilenmeye başladılar, kendilerine bir dayanak olmak üzere Batılı emperyal güçlerle yakın temasa geçtiler ve gerektiğinde onların himayesine girdiler. Meşrutiyet ve Mütareke döneminde ise Akdeniz'de ve bu arada Antalya'da Roma'nın vârisi olarak nüfuz sahibi olmak isteyen İtalyan misyonu ile çeşitli alanlarda işbirliği yaptılar. Türk ulus-devletinin yapılanma sürecine girdiği savaştan sonraki dönemde ise Rodos'a göçmeye başladılar. Geriye kalan diğer cemaat mensupları 1945'ten sonraki dönemde Antalya şehrini tümüyle terk ettiler.

Anahtar Kelimeler

Antalya, İtalyan, Karaim, Y. Mizrahi, Yahudi, Yusufaki.

ANTALYA'S JEWISH COMMUNITY WITHIN THE WALLS-II

Abstract

The Jewish community in Antalya has become a small minority consisting of Karaites, following the migration of the Rabbinic people to the new capital after the conquest of İstanbul. Having received muafnâme (letter of exemption) from Fatih Sultan Mehmed, members of this small community held the occupations such as customs officer, charity management, merchant, and maintained close relations with the Turkish-Muslim population. The Jews living in Antalya soon began to go under the influence of the nationalist movement following the Tanzimat Reforms in a similar vein to the Jews inhabited in the other Ottoman cities. They turned to the Western Imperialist powers for support, and at times for protection. During the periods of Constitutional Monarchy and Armistice, they cooperated in various fields with the Italian mission, who was at that time trying to exert its influence on Antalya as the heir of Rome. During the post-war period in which the structure of the Turkish nation-state took place, they started migrating to Rhodes and the remaining community members completely abandoned the province of Antalya after 1945.

Key Words

Antalya, Italian, Karaite, Y. Mizrahi, Jewish, Yusufaki.

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. must.oral@gmail.com

GİRİŞ

15. yüzyıl itibarıyla İslâm dünyasında üç Yahudi grubu vardır: Afganistan ile Orta Asya'da yayılmış, kültürel olarak Doğuya bağlı ve Fars dili ve kültürüne bağlı Farsça konuşan Yahudiler (*Mizrahi*); Irak'tan Fas'a kadar İran'ın batısında yer alan ve Arapça konuşan Yahudiler (*Musta'riba*), Anadolu ve Balkanlarda bulunan ve Bizans Yahudilerinin oluşturduğu, çoğunun Yunanca konuştuğu ve Osmanlı Türklerinin bölgeye egemen olmasıyla Türkçe ve Yunanca konuşan Yahudiler (*Romaniot*). Bu son küçük Yahudi topluluğu zaman içinde diğer Yahudiler arasında eriyip gitmiştir¹.

Yunanca konuşan ve Roma örfünü izleyen Batı Anadolu şehirlerinde yaşayan Yahudi cemaati (*Romaniot*) ile Bursa'nın fethinden sonraki günlerde tanışan Osmanlı padişahları arasında bu din mensupları ile diğer zımmilere hukukî bir statü veren Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonraki dönemde bir fermanla Balkanlardan ve Anadolu şehirlerinden çok sayıda Yahudiyi getirterek başkent İstanbul'a yerleştirir. Bu zorunlu iskân sonucunda Anadolu'da âdeta tek bir Yahudi bile kalmaz². Fetihten sonraki günlerde yeni başkent İstanbul'un yeniden imar ve iskânı amacıyla yönelik olarak Antalya sancağında meskûn Yahudiler de İstanbul'a sürgün edilir. Antalya Yahudi cemaatinin İstanbul'un hangi semtinde iskân edildiği meçhuldür, ancak cemaat adına birer sinagog kurdukları³ biliniyor.

I. MUAFFNAME SAHİBİ YAHUDİLER

Antalya Yahudi cemaatinin tümü İstanbul'a sürgün edilmedi, bir miktarı şehirde bırakıldı. 1455 tahririnde Antalya şehirinde yapılan tahririn defteri yıpranmış olduğundan bu döneme ilişkin bilgiler eksiktir. 1530 tahririnde ise Antalya'da 20 mahalle bulunuyor, Cami-i Cedid, Baba Doğan ile Makbul Ağa mahallerinde oturan Hristiyanlar (*Cemaat-i Gebran*) ile Yahudiler (*Cemaat-i Yahudiyân*) 123 haneden ve 8 mücerret'ten (bekâr) ibarettir. Yahudiler 18 hane ile 2 mücerret'i oluşturuyordu. 1568 tahririnde Antalya Yahudi cemaati 4 hane (9 kişi) görünüyor⁴. 1588'de 4000'i aşkın nüfusu (3500 kadarı Müslüman) olan şehirde Yahudiler 30 kişiden ibarettir. 1754 yılında avarız tespiti için yapılan tahrirde ise şehirde 1500 kadar gayri-müslim bulunuyor, bunların tamamı Kaleiçi'ndeki mahallelerde oturuyorlardı⁵. Gayri-müslimlerin oturduğu Kaleiçi'ndeki bu mahallelerde Müslümanlar da bulunuyordu.

Antalya Yahudi cemaati vakıf işletmeleri ile sosyal hayatta oldukça etkindiler. 1568 tarihli *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Teke*'de Yahudi cemaatinden Şaban İstanos'un (Korkuteli) Bayat köyündeki Alâeddin Halife Camii'ne ait bir zemini, Arslan

¹ Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, s. 130-131.

² Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, s. 142.

³ Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 16.

⁴ Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta, Fakülte, 2002, s. 117-121.

⁵ Emecan, "Antalya", *İslâm Ansiklopedisi*, C.III, s. 235-236.

adında biri de Antalya'da İmirzâde hamamına ait bir zemini icara olarak tasarruf ediyordu⁶.

Bu adları kullanan Antalya Yahudi cemaatinin Hazar-Karaim kökenli ve Karaim/Karait mezhebi mensubu olabileceği ihtimalinin oldukça kuvvetli olduğunu düşünebiliriz. 1454'te İstanbul'a gönderilen ve oraya yerleştirilen Yahudilerin ise Rabbanî mezhebi mensupları olması pekâlâ mümkündür, ancak bu iddialı olasılığı destekleyecek nitelikte adların yanısıra başka tarihsel kayıtlar ve kanıtlar aradığımızda sonraki döneme ait olsa da Karamanlı Türkçesinde Tevrat'ı görüyoruz.

1608–1609 (h. 1017) tarihli *Yahudi Cizyelerinin Tespiti Defteri*'nde, Antalya Yahudilerine Fatih tarafından *muafnâme* verildiği belirtiliyor ve Yahudi cemaati şu şekilde kayıt altına alınıyordu⁷: Der-beyân-ı âlâ neferen (zengin) 6, der-beyân-ı evsât neferen (orta halli) 20, der-beyân-ı ednâ (fakir) neferen 11. Kısacası, 17. yüzyılın başlarında Antalya'da 37 kişiden ibaret gayet küçük bir Yahudi cemaati otuyordu.

Yahudiler İmparatorlukta ticaret yapan Batılı tacirler karşısında hükümet temsilcileri, özellikle 17. yüzyılın ilk yarısında İzmir'de gümrük tahsildarı (eminler) olarak görev yaparlardı. Batılılar Osmanlı hükümeti ile etkili anlaşmalar yapabilmek için bu eminlerin dindaşlarını yanlarında istihdam etmek zorunda kalıyorlardı. 1638'de *bazı kişiler* İzak adlı Yahudi'nin Antalya'da ticaret yapan Batılı tacirlerin tercümanlığı görevinden alınmasını talep etmişler, Fransız tacirler ise bu baskıya direnmiş ve İzak'ın görevinde kalmasını sağlayan bir emir çıkartmayı başarmışlardı⁸.

Tercümanlığın yanı sıra Antalya Yahudilerinin iştigal ettikleri meslekler arasında her türlü malın ticareti vardır⁹. Doktorluk ve eczacılık da bir başka meslek türüdür. Alanyalı Vasos Voyacoglu, 20. yüzyılın başlarında Antalya'dan Alanya'ya çalışmaya gelen, ancak Rumların beğenmeyip *acemi* dediği iki Yahudi doktordan bahsediyor. Doktorlar Alanya'da çalıştıkları sırada şehirdeki bir handa kalırlarmış¹⁰.

Rumların Yahudi doktorları beğenmeme nedeni biraz dinsel, biraz da görenek gereği gibidir; çünkü Yahudi karşıtı tutum ve davranışlarını, Paskalya kutlamaları sırasında dinsel bir vecibe gibi yerine getirirler. Aslında Osmanlı toplumunda yaygın Yahudi karşıtı tutumun tezahürü sayılan Kan İftirası olayıdır. Alanya'da Kutsal Cuma günü Hz. İsa'nın çarmıha gerilişinden sorumlu tuttıkları Yudas'ı

⁶ M. Akif Erdoğan, "Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Teke", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Nu.X, İzmir, 1999, s. 93, 125 127.

⁷ Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, s. 124-128.

⁸ Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler (1642-1660)*, İstanbul, Sabancı, 2001, s.35.

⁹ Dr. Hasan Moğol, 1800'lü yılların başlarında Antalya reayalarına ve ekmekçilere un dağıtımını yapan *Tuturus* adında bir Yahudi'nin köylere sattığı unun bozuk çıkması nedeniyle konunun mahkemeye taşındığını belirtiyor (*Antalya Tarihi*, Ankara, Mehter, 1997, s.205, 207), ancak bunun için kaynak gösterdiği kendi eseri *I. Nolu Antalya Şer'iyye Sicil*'inde bu ismin *Tuturus* olduğunu okuyor, zimmî Tuturus'un Yahudi olduğuna ilişkin hiçbir kayıt geçmiyor (*Teke Sancağı Şer'iyye Sicili*, Ankara, Mehter, 1996, s.97, 199; 286, 325).

¹⁰ Voyacoglu, *Alanya*, s. 43.

temsil eden bez bir kukla yapıp içini samanla doldurur, bir sırğa diker, erkek elbiseleri giydirir, sonra kilise avlusunun ortasına koyarlar. Bu sırada Rumlara olan saygılarından dolayı dışarıdan üç atlı Türk (Osmanlı) jandarması gelirmiş. Rum erkekler İsa'nın haksız öldürülüşünün intikamını almak için bezden adama atış açarlar. Bu görevi yerine getiren Rumlar evlerine dağılır, kutlamaya devam ederler. Kendileri de Yahudileri sevmeyen yetkili Türkler de buna karşı önlem almazlar, seyirci kalmış¹¹.

II. KALEİÇİ YAHUDİ CEMAATİ

19. yüzyılın başlarında yoğun olarak Makbule mahallesinde oturan Rumların, başka mahallelerde de Müslümanlarla barış içinde bir arada yaşadıkları belirtiliyor¹². Onları birbirlerinden ayıran duvarlara Tanzimat'ın getirdiği yeni millet anlayışının da etkisiyle 1860'lı yıllarda gerek duyulmaz olmuştur¹³. Bununla birlikte, kent surlarının ve mahalle duvarlarının işlevlerini 1910'lara kadar koruduğunu görüyoruz¹⁴. Antalya Kalesi surları İttihat ve Terakki devrinde, 1914'de kısmen yıkılmış, 1934'te ise Karakaş Hüsnü'nün Belediye Başkanlığı yaptığı sırada Selanik muhaciri Çingene Hasan adında birine yıktırılmış, ancak bu tehlikeli görevi bir çengelle yapan kişinin göçük altında kalmasıyla¹⁵ birazı kendini kurtarmıştır. Bu ise gerek şehir ve toplum, gerekse millet anlayışının değişmesi ile koşutluk içinde-dir.

Fransız gezgini Paul Lucas (1664–1737), 1706 yılında gezdiği Antalya şehrinin üç bölüme ayrılmış, âdeta üç ayrı şehrin birleşmesinden oluşmuş görüntü sunduğunu, bu üç bölümün her birine ait ve birbirleri arasında bağlantı kurulmasını engelleyen surlar ile büyük demir kapılar olduğunu belirtiyor ve devamında şunları anlatıyor¹⁶: “Cuma günleri Satalia'nın [Antalya] tüm kapıları öğleyin saat on ikiden bire kadar kapanıyor. Böyle bir uygulamayı görünce şaşırdım ve sebebini sordum: Şehrin sakinleri, Hristiyanların Cuma günü öğleyin saat on ikiyle bir arasında kenti ele geçirecekleri şeklinde bir kehanete inanıyor. Aynı inanıştan dolayı Musevi bile olsa şehrin kenar mahallelerinde ölen kişilerin cenazesi kent merkezine sokulmuyor. Eğer bir ölü defnedilecekse, mezarlığa ulaşmak için tabutun tüm şehrin çevresinde dolaştırılması gerekiyor.”

İngiliz Amirali Sir Francis Beaufort, 1812 baharında Bodrum üzerinden geldiği Likya kıyılarını anlatırken Musa Dağı'ndaki eski bir rivayeti “Buradakilerin [Tah-

¹¹ Age, s. 89-90.

¹² Moğol, **Antalya Tarihi**, s. 207.

¹³ Antalya'nın bayındırlık işleriyle ilgili bazı isteklerinin Şûrâ-yı Devlet'e sunulduğu 1869 senesi Konya Vilâyet Meclisi toplantısında Antalya İskeleyi limanının iki tarafında bulunan kalelerin duvarlarına kadar denizin molozlarla doldurulup 50-60 geminin barınabileceği bir liman yapılabileceği, bunun içinse Kaleiçi'ndeki duvarın yıkılarak taşlarının satılması, elde edilecek para ile liman işinin halledileceği belirtiliyor; bundan başka şehrin kalesinin tek kapısının yeterli olmadığı ve uygun yerlerinden üç yeni kapı açılması için izin isteniyordu (Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara, TTK, 1991, s.263).

¹⁴ Halk arasında *Kale Kapsu* denilen ve Evliya Çelebi'nin “birbirine geçme yedi kat eğri büğrû, kimi şarka kimi garba nazır kapular” diye anlattığı kalenin tek kapısı *Şahrâh* Antalya Belediyesi tarafından 1918'de yıktırılmıştır (Süleyman Fikri Erten, **Antalya Tarihi**, C.III, Antalya, 1948, s.69 dn 3).

¹⁵ Adnan Selekler, **XX. Yüzyılda Antalya ve Antalyalılar**, Antalya, 2000, s. 23.

¹⁶ Kayhan Dörtlük-Remziye Boyraz, **Gezginlerin Gözüyle Antalya**, Antalya, AKMED, 2008, s. 34.

talı-Deliktaş] bir inancı da, Musa Peygamberin Mısır'dan kaçtığı zaman bu dağın yakınında yaşadığı, bu nedenle ona 'Musa Dağı' dendiğidir. Bu dağ, Deliklitaş'ta alevinin neredeyse sık bir çalılığın ortasından çıktığı söylenebilecek olan Yanar'dan sadece birkaç mil ötededir." diye aktarıyor, "onun ile Hareb Dağı'nda yanan çalılar arasında kurulan yakıştırma bir çağrışım, Musa Peygamberin Tahtalı'da yaşadığı biçimindeki bir hayali geleneğin doğuşuna yol açmış olabilemez mi?"¹⁷ diye soruyor. Bu bölgede, yani Likya'nın Tahtalı (Olimpos) dağında eskiden Yahudilerin yaşayıp yaşamadığını bilmiyoruz, ancak buraya yakın Antik Phaselis ile Myra (Demre) kentlerinde birer Yahudi cemaatinin oturduğunu makalenin ilk kısmında yazmıştık.

Tanzimat döneminde Antalya Yahudi cemaatinden *Haim Avadja* adında bir tüccara ilişkin İngiltere'nin İzmir'deki ilk konsolosluk tercümanı Lübnanlı Şarkiyatçı Nassif Mallouf tarafından kaleme alınan Antalya şehriyle yazışmaları içeren İngiliz konsolos belgelerinde bilgiler vardır. İngiliz Konsolos yardımcısı Frederick Gadaleta, 1859 yılında Antalya'da görevine başladığı sıralarda Costentaki adında bir hekimden, Francesco adında bir ekmekçi den bazı değerli eşyalar (bir altın saat, iki gümüş kaşık, iki gümüş fincan, bir ipek şemsiye) ile *Haim Avadja* adında bir Yahudiden bir miktar emlak satın almış ve bu kişileri himayesi altına koymuştur¹⁸.

Konsolos yardımcısı Frederick Gadaleta'nın himayesinde bulundurduğu ve *güvenilir* bir Yahudi olarak gördüğü tüccar *Haim Avadja*'nın buradaki bazı kişilerin zorbalığını kışkırtması sonucunda kelepçelenerek tutuklandığını ve *haksız yere* mahkûm ve sürgünle tehdit edilmiş olduğunu duymuştu. Bu Yahudi tüccarı yalnızca Gadaleta'nın temsilcisi olması sonucunda kurtarılmıştı. Teke (Antalya) Kaymakamı Mustafa Paşa, Gadaleta'nın Avadja'ya ilişkin sorusunu şöyle yanıtlar¹⁹: "*Benim selefim* zamanında bu Yahudi pek çok İngiliz ve Yunan unsurlarını tahkir etmiştir. Kendisine şikâyetler yöneltilmiş, yargılanmış ve suçlu bulunmuştur. Bu durum Babîlî'ye yazılmış ve Sadrazamlık talimatına göre, suçlu adam teslim edildikten sonra usul gereğince hapse atılmıştır. Adamın sürgünle tehdit edildiği doğru değildir. Burada beyan ettiğim şeylerin doğrusunu ve gelişmeleri bilen şehrin Ticaret Meclisi üyeleri ve birçok tüccar vardır. Selefim zamanında olanlar hakkında Gadaleta'nın bana yönelttiği şikâyetler yerinde değildir.*"

Bu durum yanlıca Antalya kentinde oturan Yahudiler mahsus bir durum değildir. 1872'de Elmalı'da bir Rum'un evinde konuk olan İngiliz gezgini Edwin John Davids, Elmalı Rumlarının Yahudilerin Fısıh Bayramı'nda bir Hristiyan çocuğunu kaçırıp öldürdükleri yolundaki söylentiye inandıklarını, Yahudiler aleyhinde

¹⁷ Sir Francis Beaufort, *Karamanya*, çev. Ali Neyzi-D. Türker, Antalya, AKMED, 2002, s. 57-58.

¹⁸ Nassif Mallouf, *Gadaleta's Affair Adalia 1859*, İstanbul, Isis, 2002, s. 29.

¹⁹ *Age*, s. 44-45.

* Kaymakam Mirimiran Mustafa Paşa'nın (1859-1860) selefi Kapıcıbaşı Hayri Bey'dir (1856-1858).

her türlü provakosyonlara açık olduklarını, Yahudiler aleyhinde olduklarını anlatıyor²⁰.

1885'te Pamfilya bölgesine yaptığı seyahat gözlemlerinin sonuçlarını 1890 yılında yayınlayan Avusturyalı arkeolog Karl Graf Von Lanckoronski, Antalya şehrinin simgelerinden olan dört köşeli kuleleri ile surların, şehri hem dış mahallelerden hem de şehrin merkezinde, yani Kaleiçi'nde oturan Türk (Müslüman), Rum (Hristiyan) ve Yahudi semtlerini birbirinden ayırdığını, Antalya şehrinde 1890 itibarıyla aşağı yukarı 4500 hanenin, toplamda 25, 26 bin nüfusun oturduğunu, bunların 7000'ini Rumların oluşturduğunu, 50 Ermeni ile 250 Yahudiden başkasının Müslüman olduğunu, Müslümanların çoğunluğunu da Türklerin oluşturduğunu, 10 caminin yanı sıra 8 Rum (Ortodoks) ile 1 Ermeni kilisesinin bulunduğunu aktarıyor²¹.

Bu rakamı temel alırsak ileriki yıllarda Yahudi nüfusunun artacağına, gittikçe azaldığını görüyoruz. 1899/1900 tarihli Konya Vilâyeti Salnâmesi'nde Antalya şehrinin toplam nüfusu 15.662 kişi olup, ayrımı şöyledir: 10.828 Müslüman, Rum 4.270, 51 Ermeni, 235 Yahudi, 278 Ecnebi. Bu salnamede Antalya kazasının, şehir merkezi dışında hiç gayri-Müslim nüfusun bulunmadığı belirtilir²². 1905/1906 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan son genel nüfus sayımında Antalya sancağının nüfusu şöyledir: Miladi 1906/1907 (1322) tarihli Konya Vilayeti Salnamesi'ne göre ise Antalya kazasının genel nüfusunun 97.089 kişiye ulaştığı, bunlardan 6.339 Rum, 401 Kıptî (Çingene), 58 Ermeni, 155 Yahudi, geri kalan 90.134 kişi ise Müslüman'dır²³.

II. Meşrutiyet döneminde Antalya Yahudi cemaatinin sayısının yeniden arttığını görüyoruz. Konya Vilayetine bağlı Teke (Antalya) sancağı 23 Temmuz 1914 tarihli Padişah iradesiyle müstakil liva haline getirilmiş, bundan sonra aynı sene içinde yapılan nüfus sayımına göre Antalya sancağının toplam nüfusu şu şekilde ortaya çıkmıştır: Müslümanlar 235.762, (Hristiyan) Rumlar 12.385, Ermeniler 630, Yahudiler 250, Çingeneler (Kıptîler) 621, Sırplar 38 olmak üzere toplam 249.686 kişi²⁴.

²⁰ E. J. Davids, **Anadolu-Anatolica:19. Yüzyılda Karya, Frigya, Likya ve Pisidya Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü**, çev. F. Yılmaz, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat, 2006, s.188-189. I. Dünya Savaşı öncesinde Elmalı'da 5 hane kadar Yahudi bulunuyordu, ancak bunlar savaştan önce Elmalıdan ayrılmışlardır. Burada oturan Yahudilerden biri eczacıdır (Abdullah Ekiz, **Dünden Bugüne Elmalı**, Antalya, 2001, s.57, s. 60).

²¹ Karl Graf Von Lanckoronski, **Pamphylia ve Pisidia Kentleri**, C.I, Antalya, AKMED, 2005, s. IX. 1892 Konya Vilâyet Salnamesine Antalya sancağının tümünde 99 kadın, 101 erkek olmak üzere 200 Yahudi vardır ("Antalya", **Yurt Ansiklopedisi**, C.II, ed. T. Parla, C.II, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982, s.787-788)

²² Tuncer Baykara, "20. Yüzyıl Başlarında Antalya", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu (Antalya, 22-24 Kasım 2007)**, Yay. Haz. Mustafa Oral, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2008.

²³ Güven Dinç, "20. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya Nüfusu", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu (Antalya, 22-24 Kasım 2007)**, Yay. haz. Mustafa Oral, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2008.

²⁴ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, İstanbul, Tarih Vakfı, 2003, s.220-221.

III. İTALYAN YANLISI YAHUDİLER

20. yüzyılın başlarında Antalya Yahudi cemaati sayıca azalmasına karşın, gerek ticaret ilişkileri gerekse Batılı güçlerle bağlantıları yönünden şehrin ekonomik hayatında etkili bir unsur haline gelmeye başladı. Bu bağlantılar arasında, yönetici sınıf arasında sömürgecilik coşkusu yaymak amacıyla Parti Colonial'in Fransız Millet Meclisi'nde yaptığına benzer biçimde, 1906'da *İtalyan Sömürge Enstitüsü*'nü kurduktan sonraki dönemde, özellikle 1911-1912 Trablusgarp Savaşı'ndan sonra Ochi'de imzalanan anlaşmadan sonraki günlerde *Roma'nın varisi* olarak Antalya bölgesine yönelen İtalyanlar faaliyetlerini kolaylaştırmak için tabiiyetlerine aldıkları Sakız kökenli bir Rum ile biri İtalyan kökenli iki Yahudi ailesinin yerleri önemlidir.

İtalyanlar, Nisan 1912'de Rodos'u işgal ettikten sonra gözlerini Antalya'ya çevirdiler ve yoğun bir Yahudi nüfusunun oturduğu Rodos'u bir atlama tahtası olarak kullanarak Antalya bölgesinde bir çıkar alanı oluşturmak için genç ve enerjik bir adam olan Agostini Ferrante'yi *Türkleri tatlı sözlerle kandırması* için Antalya'ya konsolos olarak atadılar²⁵. İtalyan konsolosu Agostini Ferrante, 1913 baharında ilk sivil İtalyan kafilesinin başında Rodos Belediye Başkanı ile birlikte Antalya'ya geldi, 31 Mayıs 1913'te de konsolos atandı. Bu sırada şehirde İtalyan tebaası Sakız kökenli bir Rum ile iki Osmanlı Yahudisi aile vardır. Macit Selekler'e göre bu iki Yahudi ailesi, "nüfus yazımında kütüğe kaydedilmemiş, kapitülasyon haklarından yararlanıp vergi yükünden kurtulmak için İtalyanlık iddiasında bulunmuşlardı; meseleyi tahkike bile lüzum görmeksizin talepleri kabul edilmiş, ecnebî muamelesi görme imtiyazını kazanmışlardı."²⁶

Zaman içinde Antalya ile ilişkileri sıklaştıran İtalyanlar, bir vakit sonra önce İngiliz konsolosuna vermiş oldukları vekâleti geri aldılar, sonra da Antalya Ticaret Odası Başkanı Hacı Hatip Osman Efendi'den kiraladıkları bir binayı İtalyan Konsolosluğu haline getirdiler. Ve Osmanlı tebaası olan ve şehirde itibarlı bir konumu olan Yusufaki'nin* oğlu Yomtov Mizrahi'yi* tercüman olarak istihdam ettiler. Bir süre sonra Ferrante'nin yerine yeni bir konsolos atandıysa da I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine şehirdeki İtalyan misyonu çekilip gitmiş, ancak geride bıraktıkları tesisler ile binalarına bakmaları için İtalyan vapurlarının acenteliğini yapan Huçetti'yi bırakmıştı. Savaş yıllarında İngiliz konsoloslu ile Yomtov Mizrahi enterne edilmişler, İngiliz konsoloslu enterne edildiği İstanbul'da ölmüştü²⁷.

²⁵ R. J. Bosworth, "İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, ed. Marian Kent, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Tarih Vakfı, 1999, s. 71-76.

²⁶ "İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Etti", *Hayat Tarih Mecmuası*, Nu.II/8 (1 Ağustos 1977), s. 54-55.

* *Yeni Sabah* muhabiri Dâniş Remzi Korok, Yusufaki'nin asıl isminin 'Yasef' olduğunu, işgal sırasında 'Yasefaki'ye dönüştüğünü, Millî Mücadele sırasında Antalya'dan İtalyanlar çekilince 'Yusufaki' olduğunu, sonra zamanla 'Yusuf' haline geldiğini belirtiyor, "fakat eski bilenler ve devre yetişenler; bugünkü koyu Türkçü 'Yusuf'un aslen neslen 'Yasefaki' olduğunu bildikleri için 'Yusuf' demeye dilleri varmamakta, fakat hatır için olsun 'Yusufaki' demektedirler." diye yazıyor ("18 Ay İtalyan İşgali Altında", *Yeni Sabah*, 8 Nisan 1941, s. 3.)

* Osmanlı okullarında okumuş olan *Yomtov Mizrahi*, tahsilini İzmir'de bir Osmanlı idadisinde tamamlamış, birkaç lisan öğrenmiş ve sonra Osmanlı Bankası'nın Antalya şubesinde çalışmaya başlamıştır.

²⁷ Selekler, "İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Etti", s. 58-59.

Mondros Mütarekesi'nden sonraki yeni dönemde İtalyanlar, dört yıldır boş kalan eski binayı yeniden konsolosluk binası haline getirdikleri gibi, *Agostini Ferrante*'yi yeniden konsolos, Yomtov Mizrahi'yi de yeniden tercüman atadılar. Üstelik yine Rodos'tan hareketle Rodos Belediye Başkanı da taşıyan bir İtalyan vapuru Antalya'ya yanaştı ve Rodos ile Antalya arasında alış-verişe başladılar. Bu dönemi yaşayan Macit Selekler, "onlar aç, biz çıplaktık" diyerek Rodos ile Antalya arasındaki ticaretin niteliğini açıklıyor; bu ticarete Rodoslu Yahudi bir tüccar ailesinin konumu hakkında ise şunları yazıyor²⁸: "Başta giyecek maddeleri olmak üzere, Antalya'nın pek çok ithal malına ihtiyacı vardı. Rodos'taki Elhadefler, bu çeşit ticaretle uğraşırlardı. Esasen derhal Antalya'ya gelerek bir mağaza açtılar. Ancak Elhadefler ziraat âletleri, demir, vs. dahil olmak üzere sayısız mal getirecekleri için, Antalya liman tahliye vasıtaları kâfi gelmeyecekti. Mavnalar azdı ve mevcutlar da çürümüştü; gelecek tonlarca malın vapurlardan gecikmeksizin boşaltılması için büyük mavnalar, dubalar lâzım gelecekti".

IV. BİRKAÇ YAHUDİ AİLESİ

Mondros mütarekesinden sonraki yeni dönemde bu ilişkilerde başat roller üstlenen Yusufaki ailesi 28 Mart 1919'da İtalyanların Antalya'yı işgalleri sırasında İtalyanların yanında bulunmuşlar, onlara kılavuzluk etmişler, tezlerini destekleyici tarzda konuşmalar yapmışlardır. Bu dönemde açıkça İtalyanların yanında bulunan birçok azınlık mensubu arasında bir diğer aile de Antalya şehrindeki iki sinema işletmesinden birine sahip olan ve aslen İtalyan Yahudisi olan Noçeta ailesidir²⁹.

Azınlıkların tutumu milliyetçi gençleri tahrik edici etkilerde bulunmuş, bir gece sinemacı Noçera/Noçeta sarhoş iki gemici tarafından feci şekilde dövülmüş, ertesi günün akşamı Yontof Mizrahi meçhul biri tarafından evinde öldürülmüştür³⁰.

Nisan 1919 başlarında cereyan ettiği anlaşılan bu iki olayın sorumlusu olarak görülen kişiler İtalyan Konsolosu Ferrante tarafından şehrin en yüksek makamları nezdinde bu cinayetten Girit kökenli bir tüccar olan Emin (Adison) Bey'in sorumlu olduğunu belirtir, Kumandan Albay Şefik Aker ile Mutasarrıf Vekili Talât (Kişmir) Bey nezdinde protesto eder, hatta olayı müttefikleri İngilizler ile Osmanlı Dahiliye Nezareti'ne kadar yansıtır, onun gibi ateşli bir milliyetçi olan şehrin İttihat ve Terakki murahhası Giritli Remzi ile birlikte Antalya dışına sürülmesi talebinde bulunur. Nezaretin "İtalyanlara teslim ediniz" talimatı sonucunda 5 Nisan 1919'da bir İtalyan vapuruyla Rodos'a sürülürler, şehre ancak savaştan sonra dönebilirler³¹.

²⁸ Selekler, "İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Etti", s. 57.

²⁹ Macit Selekler, "İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Etti", *Hayat Tarih Mecmuası*, Nu. II/8 (1 Ağustos 1977), s. 54-60; Dâniş Remzi Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında 26-27", *Yeni Sabah*, 7-8 Nisan 1941, s. 2.

³⁰ Dâniş Remzi Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında 43", *Yeni Sabah*, 24 Nisan 1941, s. 2.

³¹ Dâniş Remzi Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında 44", *Yeni Sabah*, 25 Nisan 1941, s. 2; Süleyman Fikri Erten, *Milli Mücadelede Antalya*, Antalya, Antalya Müzesi, 1996, s. 12.

Bu olayın Antalya'nın Türk ahalisi üzerinde bazı karşı etkileri olduğunu D. R. Korok şöyle yazıyor³²: *"Emin beyin ilk tevki, sürgün ve menfi gönderildiği sıralarda yerli ekalliyet (azınlık) halkı ile İtalyan elbisesi taşıyan diğer halka karşı biraz insafsızlığa kalkışmışlarsa da bu çok sürmemiştir. Çünkü halk ilk önce biraz mutasarrıflığı sever ve sayar olduklarından mukabele etmiyor, gürlüti çıkmasına meydan vermiyorlardı."*

İtalyan pasaportu taşıyan ancak Osmanlı vatandaşı bazı Rodos Yahudilerinin Finike'de ticaret yaptıklarını görüyoruz. 28 Şubat 1922 tarihli Bakanlar Kurulu (Heyet-i Vekile) kararında Finike'de ticaretle uğraşan Rodos nüfusuna kayıtlı olup İtalyan pasaportu taşıyan Osman tebaasından *Elyakin Kohen, Abraham Sidis ve Jakob Leon* adındaki kişilerin İtalyanlar tarafından Rodos'a gitmelerine müsaade edilmesinin talep edildiği, bu kişilerin Osmanlı tabiiyetini terk etmek arzusunda bulundukları ve bu konuda yazılan üç parça Fransızca yanıtın gönderildiği Teke (Antalya) mutasarrıflığından belirtiliyor, *"eşhâs-ı merkumenin alêlâde tabiiyet-i Osmaniye'yi terk etmek isteyenlerden farkı olmadığı cihetle terk-i tabiiyet eylemelerine esas itibariyle Hükümetçe muvafakat edildiği takdirde yerlerinden memâlik-i Osmaniye'ye bir daha avdet etmeyeceklerine ve avdet ederlerse bir devlet-i ecnebiye mümessili tarafından himâye edilmeyeceklerine ve aksi takdirde tard ve te'dibe râzı olacaklarına dair bir taahhüt senedi alınarak azimetlerine müsaade ifâsı mümkün olmayacağı"* önemle bildiriliyordu³³.

1 Ağustos 1922 itibarıyla Antalya Ticaret ve Sanayi Odası'na (ATSO) kayıtlı Antalya Yahudileri şu şekildedir³⁴: ATSO'nun 12 kişiden oluşan Heyet azası arasında Mısır malları ticareti ile iştigal eden Osmanlı tabiiyetinde ikinci sınıf tüccar *Yako Mizrahi* ile aynı aileden olup komisyonculukla iştigal eden Osmanlı tabiiyetinden ikinci sınıf tüccar *Yusuf Mizrahi*; merkezi Rodos'ta bulunan İtalyan uyruklu *Elhadev* ailesinin Antalya'da kurduğu birinci sınıf şirketlerden biri manifatura ve hırdavat ticaretiyle iştigal eden *Salamon Elhadev* Şubesi, diğeri Mısır malları ticareti ile iştigal eden *İsak Elhadev* Şubesi; yine merkezi Rodos'ta bulunan ve manifatura ticareti ile uğraşan İtalyan uyruklu birinci sınıf *Notrika* Şubesi; zahire ticareti ile iştigal eden Osmanlı tabiiyetinden ikinci sınıf *İsak Marko*, hırdavat ticaretiyle iştigal eden İtalyan uyruklu ikinci sınıf tüccar *Nesim Matalon*, manifatura ticareti ile iştigal eden İtalyan uyruklu ikinci sınıf *Matalon* ve *Gomil Efendiler*³⁵.

Aynı belgede Antalya'da iki sinemanın bulunduğu da belirtiliyor, ancak herhangi açıklama yapılmıyor. Bu sinemanın Noçeta ailesinin olduğu anlaşılıyor.

³² Dâniş Remzi Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında 45", *Yeni Sabah*, 26 Nisan 1941, s. 2.

³³ *BCA BKK* 30.18.1.1/4.50.17

³⁴ "Antalya", *Yurt Ansiklopedisi*, ed. T. Parla, C.II, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982, s.787-788; M. Güçlü, "Antalya'nın Ticari Durumuna İlişkin Bir Belge", *Toplumsal Tarih*, Nu.II/19 (Temmuz 1995), s. 33-38.

³⁵ 1920 sonlarına ilişkin anılarında İngiliz Kemal, Antalya'da bir sinemanın bulunduğunu, bunu yapanın İtalyan Oteli'nin sahibi bir İtalyan olduğunu, ancak yaptığına pişman olduğu anlatıyor ki, diğeri bu İtalyan sineması olmalıdır (M. Oral, *Akdenez'in Diliyle Antalya Tarihinden Sayfalar*, İstanbul, Kavis, 2009, s. 122).

Balibey'de Oturan Yahudiler

Kışlahan'ın karşısındaki sokağın sağında merkezi Rodos'ta olup Antalya'da şubesi bulunan, çalışanları arasında Rumlar da olan Salamon Elhade'ın oğullarına ait çok katlı bina vardır ile binanın arkasında Yahudilerin oturduğu evler vardır.

Fener Kayalığı'ndan çekilen eski bir fotoğrafta eski un değirmeni ile ileride *Sekiz* denilen yer ve iki şelalenin denize düştüğü yerdeki un değirmenleri, ileride sağda Urumkuş'un meyve bahçeleri görünür. Sağda deniz, solda meyve bahçeleri. Yolum solunda Zerdalilik sokağından sonra *Yahudi Mezarlığı* ve güreşlerin yapıldığı Develik, karşıda ise *Sekiz* denilen yer bulunur³⁶. H. Çimrin'e göre Yahudi Mezarlığı eskiden Atatürk Caddesi üzerindeki Akbank binasının arkasında bulunan Ekşili Bahçe denilen yerdedir³⁷. 1907 tarihli 1/10 000 ölçekli Antalya şehrinin umumî yerleşim planını gösteren haritada ise Bahçe Çavuş mahallesi ile dönerciler çarşısı arasında görünüyör.

Demek ki, Antalya Yahudi cemaati surların dışına çıkmıştır, geleneksel yerleşim yerleri olan Kaleiçi'nde değildir. Bu mahalleye ilişkin bir çalışmada Balibey'de bir Yahudi cemaatinin meskûn olduğuna ilişkin açıklama olmadığı gibi en eski ve tipik bir Türk-İslâm mahallesi olduğu vurgulanır. Bununla birlikte, Antalya örneğinde görüldüğü üzere, Selçuklu ve Osmanlı toplum (millet) düzeni 16. yüzyılda terk edilir.

19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Kaleiçi'nde oturan milletleri birbirinden ayıran duvarlar kaldırılır. Dolayısıyla tam anlamıyla olmasa da birbirlerine yaklaşmaya, kaynaşmaya başlarlar. İşte bu değişim ve dönüşümün yaşandığı 1920 yıllarında Antalya şehrinde 70 ailelik bir Yahudi cemaati meskûndur ve de *Adalia* ve *Talmud Tora* adında iki havra vardır³⁸. Yahudi Havrası ise Balibey mahallesinde Kavaklı Mescit ile Kesik Minare arasında *Sasson Efendi*'nin evinin altında bulunurdu³⁹.

Antalya'daki resmi dairelerde Ermeni veya Yahudilerden çalışan kimse yoktur. Bunlar daha çok ticaretle uğraşmayı yeğlerlerdi ve nüfusları da oldukça azdır. Her iki azınlığa mensup 25 Yahudi, 25 Ermeni olmak üzere 50 aile vardır. Macera kitapları okumaya düşkün olan halkın tercih ettiği kitaplar arasında *Seyyar Yahudi* adında bir kitap vardır. *Karamanlıca Tevrat* da okunan kitaplar arasındadır⁴⁰.

Bu bilgi bir kere daha Antalya Yahudi cemaatinin Karaim-Hazar kökenli olduğuna işaret ediyor. Karamanlı Hıristiyan Türklerinin zaman içinde Yunanileşmesi gibi Antalya'nın Yahudi Türklerinin de zaman içinde İbranileşmiş olduğunu düşünebiliriz. Bizim elimizde Karamanlı Türkçesinde basılmış *Tevrat*⁴¹ ve diğer eserleri olmadığından cemaatin kültürel ve düşünsel niteliği meçhulümüzdür.

³⁶ George P. Pehlivanidis, *Unutulmayan Antalya*, C.I, Atina, 1989,

³⁷ *Bir Zamanlar Antalya: Tarih Gözlem ve Anılar*, Antalya, ATSO, 2002, s. 115.

³⁸ George P. Pehlivanidis, *Unutulmayan Antalya*, C.II, Atina, 1989.

³⁹ H. Çimrin, *Bir Zamanlar Antalya: Tarih, Gözlem ve Anılar*, C.I, Antalya, ATSO, 2006, s. 448.

⁴⁰ *Age*,

⁴¹ Gazanfer İbar, *Anadolulu Hemşehrilerimiz*, İstanbul, Kültür, 2010, s.70-71.

Gençliğinde Antalya'nın iyi tüccarlarından biri olan ve *Takor Kostis* adıyla tanınan Kostis Hacı Apostoloğlu, 1910'lu yıllarda Antalya'ya yerleşen Yahudi tüccarı Notrica ailesinin büyük kumaş dükkânlarında baş tezgâhtar olarak çalışıyordu⁴².

Pehlivanidis anlatıyor⁴³: "1922'nin Ekim ayının ilk günlerinde şehrin merkezindeki Hristiyan dükkânlarının kapılarını kırarak, içindeki malı çaldılar. İpek kumaşların sahip değiştirdiklerini ve Türk dükkânlarına transfer olduklarını gördük. Bazen de bir top kumaş paylaşamayan iki kişi, bunu ikiye bölerek paylaşırlardı. Tüm bunlar daha sonra olacak olayların yanında hiçbir şey değildi. Çarşıdaki Türk ve Yahudi tüccarlar kendi dükkânlarını korumak için mağazaların kapılarına büyük levhalar asmışlar ve 'Bu dükkân Türk dükkânıdır', 'Bu dükkân Musevi dükkânıdır.' yazılarını yazmışlardı. Türkler Yahudilerle iyi oldukları dönemlerde Yahudilere Musevi derler, iyi olmadıkları zaman Yahudi derlerdi."

Yunan işgaline maruz kalan Aydın ve Manisa gibi illerdeki bazı Yahudilerin Yunan karşıtı ve Türk yanlısı bir tutum takındıkları görülüyor. Örneğin Söke Mal Müdürü Albert Kadranel, toplanan vergiyi İstanbul'a değil, Ankara'ya göndereceğini açıklamıştır. Buradaki vergileri Yörük Ali Efe tahsil edilmiş, Demirci Mehmet Efe'ye göndermiştir⁴⁴. Nazilli'de bulunan Demirci Mehmet'i ziyaret edenler arasında Rum, Yahudi ve Ermeni temsilcilerin bulunduğunu, Musevi Hahamı'nın ziyaretçiler arasında olduğunu 24 Kasım 1919 tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da okuyoruz⁴⁵.

Yunan ordusunun işgali altındaki Türkler için olduğu kadar azınlıklar için de *kadife eldivenli* İtalyan işgalciler âdeta bir sığınaktır. İzmir ve başka yerler konusunda müttefikleri Fransızlar ve İngilizler ile Yunanlılar ile bozuşan İtalyanların milliyetçi Türkleri desteklemeye başlamaları önemlidir. Antalya ahalisi de ulusal harekete cılız bir sempati duyuyor; Malta, Girit, Dimyat ve diğer yerlerden gelip yerleşen Müslüman eşrafın arasında genel bilincin, hatta vatandaşlık bilincinin yerleşmediği, İtalyan ajanlarının, halktan kendilerini istediklerine ilişkin yazılar toplamalarına ilişkin Türk ve İngiliz raporları bunun kanıtları ile doludur. Raporlarda kadife eldivenleri ile *okşayıcı bir emperyalist politika* izleyen İtalyanların esas amaçlarının büyük ticaret ve sanayi girişimlerinin temellerini atmak şeklinde açıklanıyordu⁴⁶.

Antalya tarihçisi S. Fikri Erten'in yazdığına göre İtalyanların Antalya'yı işgal ettikleri günlerde Antalya konsolosu Agostini Ferrante ile aslen bir İtalyan olan "M. Torfani'nin marifetiyle ve propaganda neticesi olarak" Yahudiler ile Rumların iskeleye inerek İtalyan donanmasını gidip gezdiklerini, İtalyanların bu türdeki gezileri Türkler aleyhinde bir propaganda malzemesi olarak kullandıklarını belirtiyor⁴⁷.

⁴² George P. Pehlivanidis, *Unutulmayan Antalya*, C.II, Atina, 1989.

⁴³ **Age**,

⁴⁴ Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, İstanbul, Gözlem., 1996, s. 203.

⁴⁵ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Ege Çevresi*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1994, s. 101.

⁴⁶ D. Avcioğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi (1838'den 1995'e)*, C.III, İstanbul, Tekin, 1997, s. 1033-1051.

⁴⁷ S. Fikri Erten, *Millî Mücadelede Antalya*, Antalya, Antalya Müzesi, 1996, s. 7-8.

Erten bu bilgiyi verdiği kitabını 1960'lı yıllarda yazarken olayın aslını unutmuş gibidir. Aslında İtalyan donanmasını gezip gören kişiler şehrin eşraf/esnaf sınıfıdır

Dâniş Remzi Korok ise 1941 yılında Antalya ve çevresinden derlediği notlarda, bunu takiben Rum ve Ermeni patrikler ile Yahudi hahamının da parlak nutuklar irat etmiş olduklarını, en ziyade taraftarlık gösterenlerin ise Ermeniler ile Yahudiler olduğunu belirtiyor; şehrin İtalyanlar tarafından işgal edildiği sırada başta Mutasarrıf vekili Talât (Kışmır) Bey bulunduğu halde memleketin bütün ahalisinin bu işgal hadisesini resmen protesto ettiklerini, protestoya *bir ihtiraz-ı âdemi kabul* ile Rum, Ermeni ve Yahudi halkının iştirak etmediklerini anlatıyor⁴⁸.

57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker, Osmanlı Yahudilerinin 'Türklüğün ve Yönetimin ne dostu ne de düşmanı olduklarını, zamana ve duruma göre davrandıklarını, örneğin I. Dünya Savaşı ve Mütareke döneminde işgalci güçleri alkışlamaktan ve Türkler aleyhinde casusluk yapmaktan çekinmediklerinin görüldüğünü, çoğunun ise bu tarz hareketler içinde bulunmadığını belirtiyor⁴⁹.

10 Nisan 1923 tarihli *Antalya* gazetesinde yayınlanan Ömer Selahattin imzalı "Kaç Mebus Çıkaracağız?" başlıklı yazısında, "İlhamızın son tahakkukattaki umumî nüfus kaydı: 221.789 İslam, 10.953 Rum, 625 Ermeni, 240 Yahudi olmak üzere yekûn 233.607 kişi idi. Bu nüfus içinde henüz rey vermek ve mebus olmak hakkı olmayan kadın nüfusu da dâhildir ki bu da 117.583 dişi ehlidir." diye yazıyor, bunun içindeki erkek nüfusun 104.436 olduğunu belirtiyor ve toplam nüfusun kazalara göre dökümünü ise şöyle veriyordu: 35.364 Antalya kazası, 13.009 Alanya, 8.544 Elmalı, 15.278 Akseki, 8.515 Kaş, 9.328 Manavgat, 9.321 Korkuteli, 5.077 Finike kazaları ki, yekûnu ise 105.436'dır.

Cumhuriyet döneminde Antalya Yahudi cemaatinin oldukça küçüldüğü, âdeti bir elin parmakları kadar kaldığı, geriye kalanların da II. Dünya Savaşı sırasında buradan ayrılıp Rodos'a göçtüğünü, cemaatin tümüyle tarihsel bir hatıra olarak kaldığını görüyoruz. İşte bu son kopuşlar Şarampol yolunda büyük bir mağaza sahibi olan Elhadev ailesi, bu mağazayı Finikeli Şekerci ailesine devrettikten sonra Yusufaki'nin önceden çocuklarının gidip yerleştikleri Rodos'a göçmesi ile olmuştur⁵⁰. Bu dönemde iki sinemadan birinin (diğeri Yenikapı'da Halim Bey'in işlettiği Leyla Sineması) işletmesine sahip Noçeta ailesinin sonunu ise bilmiyoruz.

Seyfeli Ali Yıldız anlatıyor⁵¹: Çalışmamız esnasında aslen Karaözlü eski Yivli Minare Camii imamı Musa Deniz ile görüştük. Babası, Antalya Değirmenönü'nden olmakla birlikte, İtalyanlar Antalya'yı işgal edince babasının iş bağlantılarından dolayı iyi bildiği Karaöz'e kaçmışlar. Musa Deniz, 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal eden İtalyanların şehre gelir gelmez, değirmenleri ele geçirmek istemişler, bunun için şehirdekilerle birlikte Karaöz'deki değirmenleri eski sahiplerinden

⁴⁸ "18 Ay İtalyan İşgali Altında-11, 27", *Yeni Sabah*, 22 Mart 1941, s. 3; 8 Nisan 1941.

⁴⁹ 57nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920), Ankara, ATASE, 2006, s. 6.

⁵⁰ Adnan Selekler (Antalya, 1917) ile 5 Haziran 2009 tarihinde yapılan telefon konuşmasından.

⁵¹ *Gazipaşa Tarihi* müellifi Seyfeli Ali Yıldız tarafından 30 Haziran 2010 tarihinde tarafıma aktarıldı.

baskı ile satın aldıklarını veya el koyduklarını nakletmesi ilginç idi. Bunlara kılavuzluk edense Yusufaki adındaki bir Rodoslu'dur. Yusufaki'nin diğer işleri yanında İtalyanların değirmenleri ele geçirme işine de öncülük etmesi buraları iyi bildiğine delalet ediyor. 1940'lı yıllarda Korkutelili bir kabadayı tarafından öldürülmesi ile hayatı sona eriyor.

Sonuç olarak, 15. yüzyıl başlarında Antalya şehrinde etrafı duvarla çevrili müstakil bir mahallede Rumlar ile Türkler arasında oturan Yahudi cemaati, İstanbul'un fethinden sonra yeni başkentin yeniden imar ve iskânı amacıyla payitahta nakil ve iskân edilmiştir. Geriye kalan şehrin küçük Yahudi cemaatinin Türkçe adlar taşıdığına ve Karamanlı Türkçesi ile yazılmış Tevrat okuduğuna bakılırsa, Hazar-Karaim kökenli Yahudi Türkleri olduğunu düşünmek mümkündür. Fatih Mehmet'ten muafnâme sahibi olan şehrin Yahudi cemaati, önceleri Batılı tacirlerle ticaret yaparken Tanzimat'la birlikte Batılı güçlerle, özellikle İngiliz ve İtalyanlar ile işbirliği yapmaya başladılar. Mütareke ve Kurtuluş devrindeki ilişkiler sonraki devirde Antalya Yahudi cemaatinin sonunu getirmiştir.

KAYNAKÇA

- “Antalya”, Yurt Ansiklopedisi, C.II, ed. T. Parla, C.II, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982.
- AKER, M. Şefik; 57nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918–1920), Ankara, ATASE, 2006.
- AVCIOĞLU, Doğan; Millî Kurtuluş Tarihi (1838’den 1995’e), C.III, İstanbul, Tekin, 1997.
- BAYKARA, Tuncer; “20. Yüzyıl Başlarında Antalya”, 20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu (Antalya, 22-24 Kasım 2007), yay. Haz. Mustafa Oral, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2008.
- BEAUFORT, Sir Francis; Karamanya, çev. Ali Neyzi-D. Türker, Antalya, AKMED, 2002.
- BOSWORTH, R. J.; “İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu”, Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler, ed. Marian Kent, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Tarih Vakfı, 1999.
- ÇANDIRCI, Musa; Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara, TTK, 1991.
- ÇİMRİN, Hüseyin; Bir Zamanlar Antalya: Tarih Gözlem ve Anılar, Antalya, ATSO, 2002.
- ; Bir Zamanlar Antalya: Tarih, Gözlem ve Anılar, C.I, Antalya, ATSO, 2006.
- DAVIDS, E. J.; Anadolu-Anatolica:19. Yüzyılda Karya, Frigya, Likya ve Pisidia Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü, çev. F. Yılmaz, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat, 2006.
- DİNÇ, Güven; “20. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya Nüfusu”, 20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu (Antalya, 22-24 Kasım 2007), yay. haz. Mustafa Oral, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2008.
- DÖRTLÜK, Kayhan-BOYRAZ, Remziye; Gezginlerin Gözüyle Antalya, Antalya, AKMED, 2008.
- EKİZ, Abdullah; Düinden Bugüne Elmalı, Antalya, 2001.
- EMECAN Feridun; “Antalya”, İslâm Ansiklopedisi, C.III,
- ERDOĞRU, M. Akif; “Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Teke”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, Nu.X, İzmir, 1999.
- ERTEN, S. Fikri; Millî Mücadelede Antalya, Antalya, Antalya Müzesi, 1996.
- ; Antalya Tarihi, C.III, Antalya, 1948.
- GALANTİ, Avram; Türkler ve Yahudiler, İstanbul, Tan Matbaası, 1947.
- GOFFMAN, Daniel; Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler (1642-1660), İstanbul, Sabancı, 2001.
- GÜÇLÜ, Muhammet; “Antalya’nın Ticari Durumuna İlişkin Bir Belge”, Toplumsal Tarih, Nu.II/19 (Temmuz 1995).
- İBAR, Gazanfer; Anadolulu Hemşehrilerimiz, İstanbul, Kültür, 2010.
- KARACA, Behset; XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı, Isparta, Fakülte, 2002.
- KARPAT, Kemal H.; Osmanlı Nüfusu (1830-1914), İstanbul, Tarih Vakfı, 2003.
- KOROK, Dâniş Remzi; “18 Ay İtalyan İşgali Altında 43”, Yeni Sabah, 24 Nisan 1941.
- ; “18 Ay İtalyan İşgali Altında 26-27”, Yeni Sabah, 7-8 Nisan 1941.
- ; “18 Ay İtalyan İşgali Altında 44”, Yeni Sabah, 25 Nisan 1941.
- ; “18 Ay İtalyan İşgali Altında 45”, Yeni Sabah, 26 Nisan 1941.
- ; “18 Ay İtalyan İşgali Altında-27”, Yeni Sabah, 8 Nisan 1941.
- ; “18 Ay İtalyan İşgali Altında-11, 27”, Yeni Sabah, 22 Mart 1941.
- LANCKORONSKI, Karl Graf Von; Pamphylia ve Pisidia Kentleri, C.I, Antalya, AKMED, 2005.
- LEWIS, Bernard; İslam Dünyasında Yahudiler, Ankara, İmge, 1996.
- MALLOUF, Nassif; Gadaleta’s Affair Adalia 1859, İstanbul, Isis, 2002.
- MOĞOL, Hasan; Antalya Tarihi, Ankara, Mehter, 1997.
- ; Teke Sancağı Şer’iyye Sicili, Ankara, Mehter, 1996.
- ORAL, Mustafa; Akdeniz’in Diliyle Antalya Tarihinden Sayfalar, İstanbul, Kavis, 2009.
- ÖZKAYA, Yücel; Millî Mücadele’de Ege Çevresi, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1994.
- PEHLİVANİDİS, George P; Unutulmayan Antalya, C.II, Atina, 1989.
- SELEKLER, Adnan; XX. Yüzyılda Antalya ve Antalyalılar, Antalya, 2000.
- SELEKLER, Macit; “İtalyanlar Antalya’yı Nasıl İşgal Etti”, Hayat Tarih Mecmuası, Nu.II/8 (1 Ağustos 1977)

- VOYACOGLU, Vasos; Alanya, Alanya, DAKTAV, 2002.
- YETKİN, Çetin; Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler, İstanbul, Gözlem, 1996.

ANTALYA'nın İLK İMAR PLANI

